Чыганак: **Казан утлары.- 2001.- № 1.**

Гомәр Бәшировның тууына 100 ел

ӘДИПНЕҢ МИРАСЫ

Татар халкының олы әдибе Гомәр Бәшировның иҗаты белән киң катлам укучылар яхшы таныш. Язучының романнарын, повесть һәм хикәяләрен, публицистик мәкаләләрен халык күп еллар буена яратып укыды һәм киләчәктә дә укыячак. Соңгы елларда иҗат ителгән, әмма тәмамланып бетмәгән романы «Гыйбрәт» тә Татарстан китап нәшриятында басылып, бу юбилей көннәрендә дөнья күрер.

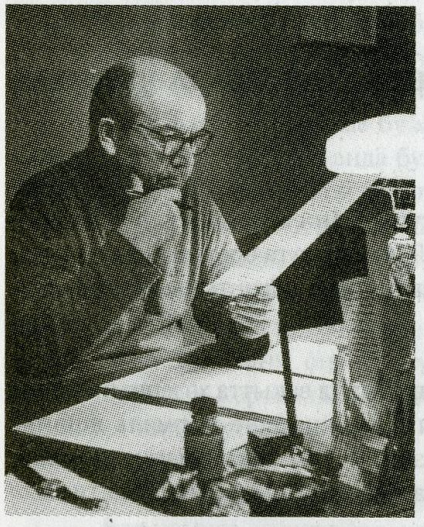

Шулай итеп, әдипнең әдәби мирасын аның дөнья күргән, танылган әсәрләрен санап чыгу белән билгеләргә булыр иде. Ләкин бу исемлек нигездә дөрес булса да, чынында бик үк тулы булмас иде. Әдипнең әдәби мирасы шактый ук киңрәк тә, баерак та.

Гомәр Бәшировның васыяте буенча аның бөтен әдәби мирасын туплау, саклау, басмага әзерләп нәшер итү эшләре— барысы да әтинең вафатыннан соң миңа тапшырылды. Әдипнең кулъязмалары, көндәлекләре, хатлары һәм башка бик күп төрле язмалары минем карамакка күчте. Алар аерым китап шкафында шүрлекләрне тутырып торалар.

Менә бер шүрлектә рәт-рәт булып калын гына папкалар тезелеп киткән. Аларда төрле зурлыктагы һәм калынлыктагы 225 дәфтәр һәм блокнот. Әмма бу әле көндәлек дәфтәрләре түгел. Бу әдипнең һәрвакыт үзе белән калдырмыйча йөрткән дәфтәрләре. Кайда гына булмасын— юлдамы, ялдамы яисә шифаханәдәме, һәрвакыт бу дәфтәрләр язучының кул астында булганнар. Әдип көн саен диярлек үзенең күргәннәрен, ишеткәннәр, уй-фикерләрен матур әдәби тел белән кыскача теркәп барган. Аерым дәфтәрләрдә төрле тормыш мәҗаралары, фаҗигаләре, гыйбрәтле хәлләр. Арада халыкның күп еллар буена җыеп килгән тапкыр сүзләре, әйтемнәре, җырлары берничә блокнотта алфавит тәртибендә язылганнар. Кыскасы, әдип бу дәфтәрләрендә үзенең булачак әдәби әсәрләренә азык-чимал җыеп барган дисәң дә була.

Бу язмаларның тагын бер үзенчәлеге һәм, минемчә, кыйммәте бар. Язмаларда бөтенләй әдәби хыял юк, барысы да тормышта ничек булса шулай, объектив язылган. Тагын шунысы да бар, әдипнең фикерләре, тормыш тәҗрибәсеннән чыгып ясаган нәтиҗәләре илебездә ул чорларда хөкем сөргән идеология кысаларына һич тә сыймаган, гомумкешелек, гуманизм идеяләре югарылыгында булганнар.

Бу дәфтәрләрне укыганда, мине бер фикер борчып, азаплап торды. Әдип аларны үзе өчен генә язган. Хәзер менә мин, аның варисы укыйм. Шулай итеп, бу язмалар бер генә укучы белән чикләнеп, гомергә йомылып калырлар микәнни? Ә бит аларда шул заманның кайнар сулышы, тормышның объектив һәм талантлы чагылышы, олы әдипнең эчке, тирән уй-фикерләре!

Бер дәфтәрнең тышлыгына «Күңел дәфтәре» дип язылган иде. Икенчесе Мирхәйдәр Фәйзинең «Өметең өзмә...» шигыре белән башланган иде. Нинди бәйләнешләре булгандыр, анысын аңлата алмыйм, әмма шул икесе бергә мине тәвәккәлләп әдипнең бу язмаларын «Күңел дәфтәрләреннән» исеме астында матбугатка әзерләргә этәрде. Хәзер миңа укучы хөкемен генә көтәсе калды.

Бу язмалар артыннан биек тау булып әдипнең көндәлек дәфтәрләре калкып торалар. Зур форматтагы, калын, өчәр йөз битле биш дәфтәр. Беренче дәфтәр 1931 елда башланган, бишенчесендә—соңгы язмасы 1999 елның май аенда теркәлгән.

Бу дәфтәрләрдә әдипнең рухи дөньясы, уйланулары, кичерешләре. Әлбәттә, аларның бик күп өлеше әдәбият тормышына бәйләнешле. Юк, алай гына түгел, көндәлекләрнең мәйданы киңрәк. Аларда халык тормышы, гаме, ил язмышы.

Бөтен бер гасыр замандашы, катлаулы тормыш юлы узган, күпне күргән, күпне белгән олы әдипнең уйланулары, төпле фикерләре киң катлам укучының да игътибарын җәлеп итә алыр дип уйлыйм. Аларны дөньяга чыгару, халыкка җиткерү—ул бит әле әдипнең васыяте дә.

Әдәби мирасның тагын бер өлешен искә алмыйча булмый—ул хатлар. Алар күп. Һичшиксез, татар язучыларының үзара алышкан хатлары һәммәбез өчен дә кадерле һәм еллар узу белән аларның әһәмияте гел арта барачак. Гомумән, эпистоляр жанр һәрбер халыкның әдәбият хәзинәсенең мөһим бер өлеше булып тора. Әмма монда, һәрхәлдә, минем өчен, бер проблема бар. Гомәр Бәшировка килгән хатлар шактый, әмма ул үзе җибәргән хатларның күбесе юк. Элегрәк вакытта хатлар кулдан гына язылган бит, берәү дә аның икенче нөсхәсен язмаган, сакламаган. Шунлыктан, мин Гомәр Бәширов белән хат алышкан язучыларга һәм, гомумән, барлык шәхесләргә яки аларның варисларына зур үтенеч белән мөрәҗәгать итәр идем: без шул хатларның ксерокопияләре белән алмаша алмас идек микән? Аны Татарстан Язучылар берлеге аша оештырырга булыр иде.

Шулай итеп, олы әдипнең әдәби мирасы аның басылып чыккан, дөнья күргән, танылган әсәрләре белән генә чикләнми. Гомумән, олы әдипләребезнең бай әдәби мирасларын мөмкин кадәр тулы итеп халкыбызга җиткерү—ул варисларның изге бурычлары һәм шәхси эшләре генә булып калмыйча, республикабызның дәүләт һәм хөкүмәт органнарының игътибарыннан читтә булмас дип ышанасы килә.

Зөфәр БӘШИРОВ

Күңел дәфтәрләреннән

* * *

Мин боларны нигә язам?

Бүтән эшем булмаганга түгел, кулым кычытканга да түгел. Мин аларны язып утырырга һич теләмәс идем. Бүгенге чынбарлыкның бер кыйпылчыгы. Лакка, буяуга өретелмәгән үз төсе, үз кыяфәте белән тормыштан бөтен кочагы белән кубарып алып монда ябыштырып куйган бер кисәге.

Үтәр еллар, агар сулар...

Бер заман сугышлар да бетәр. Тормыш тагын җайланыр. Без ул вакытта хәзерге шикелле ашау турында кайгыртмабыз, эшне, иҗатны кайгыртырбыз. Чөнки кеше нормаль яшәгән вакытта ашау өчен кайгыртырга тиеш түгел. Кешенең ашау-эчүе ул бит һава сулаган шикелле үк табигый бер нәрсә. Ул эшләү һәм яшәү өчен хәзер булырга, үзе турында уйлатмаска тиеш.

Менә шул вакытта бу дәфтәрне ачып карарбыз...

24 март 1943 ел. Норлат районы

* * *

Бер көн гаҗәп бер төш күргән идем. Шул төштәге усал, ләкин көчле егет әле менә хәзер дә истән чыкмый. Ул егет мине әллә нинди карлы, сулы язгы юллардан чанага утыртып әллә кайларга алып китте. Бик озак барып, әллә нинди ят җирләргә барып чыкканнан соң бер йортка барып кердек. Әле дә күз алдымда: чибәр генә бер яшь хатын тәрәзә янында нигәдер моңаеп, еракларга карап тора, аның янында картрак бер кеше басып тора. Әлеге усал егет аның янына килде дә, шундый властный тон белән: «Ник китмисең син, нигә минем аяк астында буталасың син!»—диде. Теге кешене ул кешегә дә санамый, ул аны бер корт урынына гына күрә, аның хатынын үзенеке булырга тиешле дип исәпли иде. Миңа бу кыю, усал һәм юлбасарларча башсызлык белән эш итә торган егет нигәдер ошады, минем аңа ачуланасым да килмәде (чөнки ул мине дә нигәдер кире якка таба көчләп алып киткән иде), шул ук вакытта ихтирам итүдән дә тыела алмадым. Ул нык, үз сүзле, үз дигәнен эшләтә ала торган гаҗәп көчле татар егете иде.

(Кызык, минем теге әсәрдәге образ шулай булып төшемә кермәдеме икән? Ул аңа кайбер яклары белән бик ошый бит). [1]

8 июль 1942 ел

* * *

Урман эчендә, тимер юлдан бик якын гына бер җирдә минем эшли торган урыным бар. Бу арада гел шунда эшләдем әле. Иртәнге чәйдән соң чыгып китәм дә сәгать 2-3 ләргә хәтле язып утырам. Чамалап кайтам, какрас аш вакыты була. Чамам шул: кояш мәһабәт бер нарат турысына килеп җитеп күренмәс була.

[1] Сүз «Татар егете» исемле хикәя турында бара.